

ELŐSZÓ

a 31. kötethez

Az MTA Magyar Kriminológiai Társasága 1989. április 21-én rendezett vitaülésének bevezető előadását Sajó András tartotta "Anómia, bűnözés vagy pánik?" címmel.

"Van-e társadalmi anómia a mai Magyarországon?" - teszi fel az izgalmas kérdést az előadó, és erre talán a legegyszerűbb lenne csupán azonnal rábólintani. Érdekes azonban Sajó Andrással végiggondolni a társadalmi válság és a társadalom működésében tapasztalható diszfunkcionális jelenségek összefüggéseit, a devianciák számának növekedése keltette pánik valódiságát és a tömegkommunikáció szerepét e kép kialakításában, továbbá azt a társadalmi intoleranciát erősítő sajtós bűnbakképző mechanizmust, melynek során az érdekérvényesítésre leginkább esélytelen "marginálisáltak" rovására teremődik meg a kívánatos társadalmi konszenzus -, hogy lássuk nem is olyan egyszerű a kérdésre adható válasz.

a Szerkesztő

Sajó András /főmunkatárs, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete/

előadása

ANÓMIA, BŰNÖZÉS VAGY CSAK PÁNIK?

A magyar sajtó olvasóiban elkerülhetetlenül kialakul az az érzés, hogy társadalmunk a legkülönbözőbb válságok szenvedő alanya. Különösen gyakorta hallani értékválságról, és ezt a hallomást alátámasztani látszik az a hiresztelés, mely szerint a különböző deviáns jelenségek egyre inkább szaporodnak.

Az alábbiakban megkíséreljük bemutatni, hogy mennyiben megalapozottak ezek a félelmek a társadalmi beilleszkedési zavarok, különösen a bűnözés területén. Vizsgáljuk, hogy a devianciák vélt vagy valós szaporodását összefüggésbe hozhatjuk-e valamiféle társadalmi anómiával, illetve hogy milyen szerepe van a fenti ijesztő kép kialakulásában a tömegkommunikációnak és milyen társadalmi mechanizmusok működnek közre abban, hogy a tömegkommunikáció fokozza a társadalmi félelemérzést a devianciától.

Talán érződik ebből a feladatmeghatározásból, hogy a deviancia szaporodására, a bűnözési helyzet katasztrofálissá válására vonatkozó kijelentéseket szkepszissel fogadom. Ennek ellenére bizonyos értelemben valós jelenségről van szó, hiszen amint W. I. Thomas mondja /The Unadjusted Girl, 1928 Boston/, azok a dolgok, amelyekről az emberek azt hiszik, hogy valóságok, következményeikben valóságok is.

Magyarország a legtöbb hivatalos statisztika által rögzített deviáns jelenség kapcsán vagy eleve nagyon szomorú, vagy legalábbis egyre aggasztóbb képet állít ki magáról. Az öngyilkosság gyakorisága terén valószínűleg világelső vagyunk. Az alkoholfogyasztásban a legnagyobb fogyasztók közt szerepelünk. A bűnözés az elmúlt tíz évben látványosan, össz volumenében mintegy ötven százalékkal nőtt.

Ezek az adatok azonban bizonyos fönntartással kezelendők. Ami az öngyilkosságot illeti, köztudott, hogy a magyar statisztikai rögzítési gyakorlatot - más országokkal ellentétben - nem befolyásolják biztosítási vagy vallási szempontok. Másrészt hagyományosan is magas volt az öngyilkosság, különösen az ország déli vidékein.

Ami az alkoholfogyasztást illeti, itt az utóbbi években a fogyasztás növekedés stabilizálódni látszik. Mind az öngyilkosság, mind az alkoholfogyasztás esetében felvethető, hogy vajon nem következett-e be az utóbbi években egyfajta telítődés és normalizáció. Az természetesen aggasztó, hogy ez a telítődés ilyen magas szinten történik meg, de ha egyszer statisztikai értelemben normalizálódik a helyzet, akkor ebben az összefüggésben nem társadalmi válságról, hanem a társadalmi működés diszfunkciójáról van szó, amely diszfunkció a társadalom adott működésének szerves következménye.

Hasonló érveléssel azonban látszólag nem sokra megyünk a bűnözéssel kapcsolatban. Itt egészen 1988-ig látványos a növekedés. Csakhogy ez a növekedés részben magyarázható a sértettek biztosítási érdekeivel, valamint azzal, hogy a változó politikai és költségvetési helyzetben a bűnüldöző szerveknek változtatniuk kellett bűncselekmény-kezelési és - rögzítési taktikájukon. Ahhoz, hogy a költségvetési erőforrásokért folytatott versenyben megőrizhessék helyüket, célszerű volt igazolni, hogy egyre nagyobb feladatok hárulnak a bűnüldözésre. Ennek megfelelően a hatékony felderítés mítoszának megőrzésénél fontosabb lett a növekvő ügyteher kimutatása. Ennek csak bizonyos fokig állnak ellen azok a szervezetszociológiailag tökéletesen érthető elutasító mechanizmusok, amelyek a feljelentések rögzítésének kikerülésére irányulnak.

A bűnözés növekedésének realitását azonban mindenkéül föllött az kérdőjelezi meg, hogy a regisztrált bűnözés csak a tényleges bűnözésnek egy töredékét ragadja meg. Az 1986-87-es országos reprezentatív viktimizációs vizsgálatunk szerint a sértetti bűncselekmények száma a re-

gisztrált bűncselekményeknek legalább a hétszerese. Ez a latencia-mutató a legmegszorítóbb adatkezelés mellett adódott. Korinek László korábbi Baranya megyei vizsgálata ennél magasabb latencia arányra enged következtetni, és a nemzetközi szakirodalomban is többnyire magasabb latencia-aránnyal számolnak.

Mivel pedig a regisztrált bűnözés és a latens bűnözés között nem tételezhetünk fel lineáris kapcsolatot, mi több, a bűnözés hivatalos regisztrálása sajátos szervezeti érdekek által meghatározott, amelyek éppen a vizsgált időszakban a várt - növelő - irányba hatottak, ezért nem állítható határozottan, hogy a kérdéses időszakban ténylegesen nagymértékben nőtt a bűnözés. Egyes hagyományosan a társadalmi anómia és dezintegráció jelének tekintett bűncselekményekkel kapcsolatban ennek egyáltalán nem tapasztaljuk a jelét. Különösen igaz ez a statisztikailag talán legmegbízhatóbban kezelt emberölések kapcsán. Az emberölések száma több mint harminc évre visszamenően stagnál.

Éppen az emberölések jogi kezelése irányíthatja a figyelmet arra, hogy a deviáns jelenségek mennyiségének hivatalos társadalmi észlelése mennyiben függ magától az észlelő apparátustól. Ismeretes, hogy a magyar bírói gyakorlat emberölési kísérletté minősített testi sértéseket. Így a nemzetközi összehasonlításban - a megfelelő korrekciók nélkül - Magyarország viszonylag magas emberölési arányszámmal rendelkezik. Ha azonban csak befejezett emberöléseket hasonlítunk össze, a kép sokkal megnyugtatóbb. A hatósági ellenőrzés igényéből adódó túlszabályozás és az azal összefüggő hivatalos deviánssá tétel önmagában alkalmas magas deviancia-előfordulást produkálni. /Hasonló jelenségre utaltunk az öngyilkossági statisztikával kapcsolatban./

A nemzetközi szakirodalomban erősen vitatott, hogy a társadalmi válságok, illetve az abból adódó stresszek és a stressznek személyes bizonytalanságként való átélése mennyiben befolyásolja az erőszakos bűncselekmények és az öngyilkosság alakulását. Legújabban Simha Landau

minden korábbinál részletesebb izraeli adatok alapján legalábbis valószínűsítette az összefüggés létezését. Ha pedig ez az összefüggés érvényesül, akkor a magyar öngyilkossági, emberölési és más erőszakos bűncselekményekkel kapcsolatos statisztikai adatok, a folyamatos növekedés hiánya azt látszanak alátámasztani, hogy Magyarországon éppen nem volt olyan társadalmi értékválság, mely deviancianövelő stresszként hatna. /Ha ugyanis lett volna ilyen, akkor erőteljes növekedést kellett volna tapasztalnunk./

Nem vitás persze, hogy bizonyos bűnelkövetések agresszivitása növekedett, hogy a vágyon elleni bűncselekményekhez fokozódó mértékben társul erőszak. Az is valószínű, hogy a bűnözés szerkezete változik, de mindez csak a hangulat és a hangulatkeltés szintjén igazolhatja társadalmi értékválság és anómia létét.

A bűnözés és a társadalmi válságok epizódikus összekapcsolásában feltűnő egyébként, hogy még az sem világos, vajon az állítólag megnövekedett bűnözés szimptóma-e, amelynek objektív létéből lehet következtetni egy általánosabb társadalmi válságra, vagy pedig a társadalmi válságot tekinthetjük objektív ténynek, melynek azután meg kellene mutatkoznia a különféle devianciák sokasodásában.

Ez a bizonytalanság már önmagában is árulkodó lehet. Árulkodó arról, hogy valójában a társadalmi jelenségek társadalmi tudatban való feldolgozási mechanizmusai kerültek nehéz helyzetbe, ha úgy tetszik, válságba. A korábbi hivatalos és társadalmilag jelentős befolyással bíró probléma- és konfliktuskezelés alapvetően arra a hitre épült, hogy a társadalmi problémák hatóságilag szilárdan kezelhetők és kezeltek. Ez valószínűleg korábban sem volt igaz, de az intézményi rendszer működésének feltétele volt, hogy a működés sikertelenségére vonatkozó visszajelzéseket hivatalosan elutasították, bár esetleg rejtett technikákkal bizonyos alkalmazkodásra sor került.

A mai értékválság-hiedelem mögött valószí-

nüleg a társadalom és gazdaság valós, önfenn-tartó működési mechanizmusainak a korábbi kategóriákban megragadhatatlansága húzódik meg. Egy olyan gazdaságban, amely csak a hosszú ideig illegálisnak tekintett szürke és fekete gazdaság segítségével volt működőképes, és ahol e működőképesség fenntartása részben e tevékenységek illegalitásának tényszerű figyelmen kívül hagyása, majd bizonyos fokú legalizációja mellett volt lehetséges, ott érthető, ha a hivatalosan deklarált értékek és megoldások mind irrelevánsabbnak mutatkoznak. Ha azonban elfogadjuk ezt a hipotézist, akkor nem a társadalmi problémák, a devianciák, hanem azok kezelése vagy pontosabban azok szemlélete kerül "válságba". A hirdetett értékek meghirdetésük pillanatában is kétségesek voltak, de végrehajtásuk eltökéltsége és az ahhoz kapcsolódó kényszermechanizmus hihetőséget kölcsönözött ezeknek, annál is inkább, mert a hatalmon lévők számára ez a hiedelemvilág vagy e hiedelemvilág nyilvános vállalása fölöttébb jövedelmező volt. Nem csupán legitimálta e hatalmat, de nélkülözhetetlennek tűnt e hatalom intézményi szintű, rövid távú fenntartásához. Am a nyilvánosan vallott hiedelemrendszer éppen azzal válhatott a sajátos magyar viszonyok között "magyar módra" elfogadhatóvá, hogy nem vették végsőkéig komolyan. Az eltérések szemet hunyással való megengedése a társadalmi-gazdasági rendszer működőképessé tétele érdekében /ld. például számítógép-alkatrészek magánforgalmazásának engedélyezése/ az idők során destabilizálta a hiedelemrendszert. A hivatalos értékek rapszódikus szankcionálása viszont megzavarta a kialakuló rejtett vagy második gazdaságot.

A társadalmi gyakorlattal ellentétes normarendszer érvényesítése azonban könnyen vezet a deviancia kiszélesedésére, mi több, önmagában a hivatalos értékrend feltétlen érvényesülési kísérlete vezet az elsődleges és másodlagos deviáncsá bélyegzéshez. A talán legismertebb példa szerint a kábítószerfogyasz-

tás- és kereskedelem mind szigorúbb üldözése az Egyesült Államokban ma már egész kábitószeres kultúrát és társadalmat teremtett.

Utaltunk már arra, milyen labilis, bizonytalan az értékválság és a növekvő kriminalitás kapcsolatára vonatkozó feltevés. Ennek az elméletileg, tudományosan gyanús - mivel tisztázhatatlan, verifikálhatatlan - kapcsolatnak a tarthatatlanságára utal az a pszichologizáló elmélet is, amelyet e feltevésekhez magyarázatként kapcsolni szokás. Eszerint a különféle deviáns jelenségek, így a bűnözés is, a kibontakozó társadalmi anómia jelei és következményei.

Az anómia-elmélet viszonylag teljes kidolgozását Durkheimnél találjuk meg, ő az anómiát a társadalmi dezintegrációból származó egyéni, lelki állapotként fogta fel, és az öngyilkosság magyarázatára használta. Az anómia-elméletet általános társadalmi magyarázattá emelni a pszichologizálás veszélyével jár. Ez a pszichologizálás messzemenőleg rokon az értékválság koncepcióval, amennyiben egyiknek sincs hipotézis értéke, nem falszifikálhatók, és így - legalábbis popperi értelemben - tudománytalanok. De az anómiafeltevés több ponton ellentétes is a durkheimi elmélettel. Durkheim egyik legmaradandóbb tudományos felismerése szerint a bűnözés éppenséggel normális jelenség, tehát nem kapcsolható anómiához. Enélkül a társadalom betegesen túlkontrollált lenne. Azt is mondhatjuk e logikát követve, hogy amit ma válságnak élnek meg sokan, az egyszerűen a beteges túlkontrollálás igényével szembenézésből adódik.

De ha egy pillanatra elfogadjuk is a naiv anómia-elméletet, vajon illeszkedik-e a ma megfigyelhető jelenségekhez? Durkheimnél a gazdasági fejlődés következtében szűnik meg a hagyományos integráció, bomlanak föl azok a közösségek, amelyek szilárd törvényeket, szabályokat adtak az egyéneknek. E folyamat eredménye az individualizáció és ez az individualizáció vezet adott esetben anómiára. Csakhogy Magyarorszá-

gon a bűnözés regisztrált növekedése nem a gazdaság regisztrált fejlődésének időszakára esik. Az igaz ugyan, hogy épp a második gazdaság intézményesítése fejezte be a "természetes" közösségek felbomlasztását, melyet korábban az önálló szerveződéseket nem tűrő politikai rendszer kezdett meg. A bűncselekmények elkövetői esetében azonban pszichológiai szinten nagyon gyakran éppen nem az a probléma, hogy ezek a tettek autonóm öntörvényű személyiségek lennének. Tipikus éppen a dependencia és egy szubkultúra parancsainak elfogadása szerepel, legalábbis számos csoportos vagyoni elleni cselekménynél.

Az anómia-elmélet kriminológiai alkalmazására Merton tett nagy hatású kísérletet, amikor a bűnözést a legális célok illegitim eszközökkel elérésével kapcsolta össze. A fogyasztási modellek és megvalósításuk közti távolság, illetve a megvalósítás illegitim modelljeinek hiánya az elmúlt évtizedben látszólag alátámasztja a mertoni anómia magyarázatot. Csakhogy ez a mindennapi okoskodás szerint vonzó elgondolás mint kriminológiai elmélet sosem igazolódt. Elég, ha e tekintetben Clinard kutatási eredményeire utalunk.

Ha a kriminális devianciát a hatóságilag regisztrált bűncselekmények körén túl is figyelembe vesszük, úgy a magyarországi bűnözés és az azzal kapcsolatos társadalmi reakciók egy fontos összetevőjére is tekintettel lehetünk. A kriminális jellegű deviancia ugyanis nemcsak a szigorú társadalmi ellenőrzés alá eső területeken érvényesülhet. A hatalom adott gyakorlásmódjával összefüggésben a társadalmi élet egyes területei szinte teljesen kívül maradnak a formális állami ellenőrzésen. A szabadság, sőt túlszabadság viszonyai közt a hatalmasok bünei vagy egyszerűen csak érdekérvényesítése működnek. Ebben az összefüggésben is használhatjuk Johan Galtung megfogalmazását a strukturális erőszakról, melyet annak elszenvedői ha normalizálnak is, mégis valahol bűnnek érzik. Mivel a társadalmi ellenőrzés meghatározott terüle-

tekre összpontosít, másutt szükségképpen anarchikusnak kell meghagyni a viszonyokat. Az adott társadalmi-gazdasági körülmények és viszonyok mellett nem bizonyos, hogy itt kellő társadalmi önszabályozás érvényesülhet. Így aztán ha ragaszkodunk az eredeti koncepcionális kerethez, itt érvényesülhet anómia. Elegendő a közlekedés, az utcai árusítás, a kutyasétáltatás anarchiájára és az ebből az állampolgárokra háramló stresszre és annak hatásaira gondolni. De hasonló, vagy talán még frusztrálóbb az, ha a szabályok hiányában és lukaiban privilégiumok tevékenykedhetnek.

Mind ezek a jelenségek azonban a hatalomgyakorlás logikájának megfelelően árnyékban maradnak. Az egyéni tapasztalat elfojtás-kamrájába kerülnek. Ezen a ponton lép be a tömegkommunikáció, mint a hatalomgyakorlás lényeges része és eszköze. A tömegkommunikációnak az utóbbi időben anyagi-létfenntartási okokból is érdeke volt a minél szenzációsabb hírközlés. Ez megvalósítható lenne a hatalom büneinek leleplezésével is, ám mint a hatalom részese, a tömegkommunikáció a hatalommal együtt abban érdekelt, hogy olyan jelenségek fenyegető mivoltáról számoljon be, amellyel szemben éppen a hatalom képes védelmet nyújtani, méghozzá azon az áron, hogy magát a hatalmat erősíti. A hatásmechanizmus értékeléséhez figyelembe kell venni azt, "hogy a józan ész, akárcsak az egyén tudata, képtelen a valóság minden elemét egyidőben, azonos intenzitással felfogni. Belátható ezért, hogy a társadalmi problémák észlelése a hétköznapi igazságok szintjén szelektív és hierarchikus jellegű. E feltevésből kiindulva elfogadhatjuk, hogy csakis egyetlen probléma foglalhat el egy adott helyet a közvéleményben. Általánosabban szólva, egy probléma meghatározott kategóriakénti megalkotása /pl. "bűnözésként", "betegséggént", "bűnként"/, hétköznapi igazságok egész világkonstruálására kihat." /Baratta, Problemi sociali e percezione della criminalita. Dei Delitti e delle Pene. 1983. l. 22. old./

Ha Durkheimtől nem az anómia-elméletet

vesszük át, hanem a bűnözés normalitására vonatkozó tételt, úgy beláthatjuk, hogy éppen a társadalmilag veszélyes ellenőrzendő csoportok megteremtéséhez és elnyomásához, illetve a társadalmi működéshez szükséges összetartás kialakításához van szükség arra, hogy bűnbakokat teremtsenek. Ezeket a bűnbakokat a hatósági végrehajtás a védekezésre képtelen marginalizáltak, a társadalmi élet peremvidékére szorítottak köréből előszeretettel toborozza. Ezeket a "rekrutáltakat" azután a sajtó előszeretettel állítja be bűnözőnek és stigmatizálja ezáltal a marginalizált rétegeket. Ennek a megoldásnak különösen jó a hatásfoka akkor, ha egyébként a társadalom széles rétegeit a statusvesztés réme fenyegeti. A marginalizáltak elkülönítése lehetőséget ad a társadalom egyébként fenyegetett széles rétegei számára, hogy magukat megkülönböztessék és hamis egységfrontba tömörüljenek. Hasonló a hatása annak a tömegkommunikációban fölöttébb elterjedt beállításnak is, mely a bűnözőt a vad, erőszakos és érzelemmentes szörnyeteggel azonosítja és kizárja a megértés és megbocsátás lehetőségét, és ami ezzel együtt jár, a társadalomba visszailleszkedés, visszafogadás lehetőségét is. Nem véletlen, hogy különféle vizsgálatainkban rendre azt találtuk, hogy a magyar lakosság nemzetközi összehasonlításban is feltűnően intoleráns és punitív. /Más kérdés, hogy ebben jelentős mértékben tükröződik a hivatalos jogi kultúra intoleranciája is./

A kriminalitás és általában a társadalmi devianciák kezelésében mutatkozó bizonytalanság, sőt pánik megítélésünk szerint alapvetően a hivatalos és nem hivatalos társadalmi reakció-mechanizmus elégtelenségével függ össze. Mivel a korábban uralkodó rendképzet a maga monolit mivoltában túlságosan is egyértelmű volt, óhatatlanul tarthatatlannak bizonyult. Valójában azonban minden létező rend csak átmenet. Ezeket az átmeneteket viszonyítják az abszolútizált rendhez. E viszonyítás során lép előtérbe a káosz és anarchia mumusa.

Az anarchia és káosz ijesztgetésével szemben a rend követelése természetesen igényként

jelenik meg. El nem érése viszont pánikhangulatra vezet. Ha elismerjük is - bár a tények ezt nem követelik -, hogy viszonylag hirtelen többletdeviancia mutatkozik, akkor sem állítható, hogy a már korábban érvényesült társadalmi zavar szintnél minőségileg magasabb a jelenleg megfigyelt. Itt a tudat számára tűnik inkább kezelhetetlenné a most végre bevallott zavar. Bár a rossz közérzetet nem mindig alapozzák meg a tények, a rossz közérzet a tények helyett egyedi esetekkel foglalkozó újságcikkekben táplálkozik. Jellemző, hogy amikor azt kellett tapasztalni, hogy 1988-ban némileg csökkent a regisztrált bűnözés, a sajtó szinte kizárólag azokat a területeket emelte ki, ahol növekedés volt tapasztalható. A terjedő rossz közérzethez azonban hiába nem találjuk a káoszt, a rossz közérzet önmagában képes súlyos zavarokat okozni.

Ebben a mechanizmusban fennáll annak a veszélye, hogy a tömegkommunikáció gerjesztette, de egyéb okokból meglévő bűnözéstől való félelem szigorító társadalmi és hivatalos reakciókra vezet. Bár Magyarországon a közbiztonság nemzetközi mércével mérve jó, az emberek 20-30 százaléka feltételezi, hogy sérelmére egy éven belül bűncselekményt követnek el, 55 százalékukat legalább egy kissé nyugtalanítja, hogy bűncselekményt követnek el ellene, 43 százalék fél a lakása környékén járkálni éjszaka. A bűnözés helyzetét romlónak vélte 1973-ban 44 százalék, 1977-ben 52 százalék, 1982-ben 57 százalék. A megkérdezettek jelentős részénél a bűnözéssel kapcsolatos aggodalomról van szó, mivel saját környezetük helyzetét, amiről személyes tapasztalatuk lehet, jobbnak ítélik az országosnál. Az ismeretlenre vetődnek ki a szorongás sztereotípiái. A magyarországi bűnözéstől való félelem azon jellegzetessége, hogy az országos helyzetet, az ismeretlen rosszabbnak tartják, mint a közvetlenül észlelt környezeti helyzetet, megfelel a diffúz társadalmi elégedetlenség és szorongás mellett várható hatásnak. A bűnözés rémképével szemben az

egyén saját személyes státuszát emelheti, énképét javíthatja: "mi nem vagyunk bűnözők", "mi jobb környéken lakunk".

A társadalmi tudat irányított és ellenőrzött jellegű működéséből kiindulva megállapíthatjuk, hogy egy olyan időszakban, amikor valamennyi társadalmi réteg számára nehézséget jelentő változások és alkalmazkodási feszültségek jelentkeznek, különösen fontos ezek csökkentése. Az általánosan jelentkező bizonytalanságok tárgytalanok, illetve a hétköznapi gondolkodás a strukturális okokat aligha képes felismerni. Ilyen körülmények közt a bűnözést megnevezni és megtenni a bajok, a rossz érzés forrásának, az egyes, gondosan kiválasztott elvetemült bűnözőket megmutatni és feláldozni - ígéretes eszköznek látszik. Nem a tömegkommunikáció teremti ugyan ezen elképzeléseket, de megerősíti, képviselhetővé teszi a diffúz bűnmegjelenítést /éppen annak szerkezetéhez igazodva/. Ebben a tömegkommunikáció sugallta megjelenítésben - mint a különféle elemzések kimutatják - az erőszak dominál. Megjegyzendő, hogy a Kék fény nézőinek fele már 1973-ban beszámolt arról a szorongásról, mely a bűnözőkkel készült riportok nézése közben fogta el.

A bűnözők közös elítélése, valamint az a látszat, hogy a hatalomnak legalább esélye van arra, hogy ezeket kézben tartsa, megteremtheti a hatalomgyakorlás számára kívánatos társadalmi konszenzust, vagy legalábbis annak látszatát. A hatalom a köz oltalmazójaként tartósan legitimálhatja magát.

A bűnöző, mint a társadalmi zavarok bűnbakja, egy sajátos további okból is különösen vonzó az eltérések kezelésére felkészületlen társadalom számára. A bűnöző mögé ugyanis látszólag objektívan, "civilizáltan" rejthető a gyűlölet, a hagyományos előítéletek tárgya: az idegen iránt. Ez az idegen ma mindenekelőtt a cigány. Ismeretes a cigányok viszonylag magas előfordulása az elítéltek körében. Hogy ez mennyiben sajátos szelekció eredménye, az más kérdés.

Egy olyan helyzetben, ahol az önszervezésre még képtelen társadalom a hatóságoktól vár és követel támogatást és védelmet, a bűnüldöző szervezeteknek jó esélye van presztizsük növelésére. E presztizsnövelő alkalom azonban olyan kielégíthetetlen igényeket indukál, melyek a társadalmi ellenőrzés szervezetei számára egyre nehezebben elviselhető kinokat okoznak. Amikor a társadalmi figyelem és irányított remény az igazságszolgáltatás felé fordul, akkor minden megoldatlan bűnügy és érdeksérelem, minden "enyhe" ítélet, minden visszaeső bűnöző és minden hosszas eljárás csak fokozza azt az elégedetlenséget, melynek csillapulását éppen a hatóságoktól várták.

Finszter Géza

h o z z á s z ó l á s a

Nagy érdeklődéssel hallgattam Sajó András előadását és előjáróban mindjárt azzal kezdem, hogy egyetértek azzal a megállapítással, hogy az értékválság pontatlan, rossz kifejezés. Magam is úgy látom, hogy azok a legalapvetőbb emberi értékek - az élethez való jog, a szabadság, a becsület - amelyek történelmünk évszázadai során alakultak ki, nem kerültek válságba, ellenkezőleg, éppen a legutóbbi évtizedek fejlődése igazolja, hogy csak azok a társadalmak lehetnek sikeresek, ahol ezek az értékek érvényesülhetnek és ahol ezeket az értékeket tisztelet övezi.

Mégis oka lehet ennek, hogy az értékválság, mint életérzés és mint fogalom, ilyen széles körben elterjedt. Ebben a döntő felelősség a XX. század diktatúráit terheli. Ezek a diktatúrák a fasizmustól a sztálinizmusig a legszörnyűbb vétkek sorát követték el, éppen a legalapvetőbb emberi értékekkel szemben. De mindez nem válságba, hanem veszélybe sodorta legbecselebb értékeinket. Én úgy látom, hogy a mi korunk produkált olyan politikai szisztémákat, amelyek úgy működtek, hogy közben állandóan és súlyosan veszélyeztették ezeket az alapvető értékeket. Azonban, hogy ismét bizonyítsam Sajó András igazát, értékválságról már azért sem lehet beszélni, mert szerencsére az alapvető emberi értékek ezen állandó veszélyeztetettség ellenére is megtartották értékminőségüket és a katalizmák sorából megerősödve kerültek ki. Az is kérdés persze, hogy ha nincs értékválság, akkor egyáltalán mi van válságban. Mondhatjuk erre, hogy a monolit diktatórikus szisztémák kerültek válságba. Miközben ezek a monolit rendszerek mindent megtettek azért, hogy magukat tökéletesen működő politikai szervezetnek mutassák és a válságnak még a kifejezését sem engedélyezték alkalmazni, azonközben úgy működ-